

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Mensen- en kinderrechtenonderwijs in Nederland: een fundamentele kwestie

Oomen, B.

Publication date

2009

Document Version

Final published version

Published in

VN forum

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Oomen, B. (2009). Mensen- en kinderrechtenonderwijs in Nederland: een fundamentele kwestie. *VN forum*, 2009(1), 13-20. <http://www.nvvn.nl/uploads/fckconnector/ab8f2ebc-3839-4c90-9404-d11788530b34>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

EEN FUNDAMENTELE KWESTIE

Mensen- en kinderrechtenonderwijs in Nederland

door Barbara Oomen*

Vrijwel iedere VN-Verklaring of ieder VN-Verdrag besteedt aandacht aan de rol van het onderwijs. Wie niet weet wat zijn (of haar) rechten en wat die van een ander zijn, kan deze niet respecteren, laat staan mobiliseren of verwezenlijken. Het is om deze reden dat mensen- en kinderrechteneducatie juist de afgelopen jaren veel internationale aandacht kreeg. Zo mondde het VN-decennium voor mensenrechteneducatie (1995-2004) uit in een wereldwijd actieprogramma, waarvan de eerste fase in 2009 voltooid moet zijn.¹ Daarnaast werken NGO's in het kader van de VN aan een Verklaring op het gebied van mensenrechteneducatie, nam de Raad van Europa een aantal resoluties op dit gebied aan en geldt 2009 als het 'VN jaar voor de mensenrechteneducatie'.

Een van de landen waar dit alles voorsnog weinig effect heeft gehad, is Nederland. Zoals Cees Hamelink ooit zei: "[I]n 1948 kregen wij een cadeautje, wij zijn alleen vergeten om het uit te pakken." Juist de Nederlandse overheid kreeg de afgelopen jaren herhaaldelijk kritiek van internationale organisaties en het maatschappelijk middenveld op het gebrek aan aandacht voor mensen- en kinderrechtenonderwijs, het meest recent in januari 2009 van het Kinderrechtencomité.² Deze kritiek blijkt bij nadere beschouwing van het primair, voortgezet en beroepsonderwijs in Nederland ook terecht: Nederlandse scholieren hoeven niet te leren wat de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens inhoudt en wat de doelstellingen van de Verenigde Naties zijn, laat staan dat er expliciet aandacht is voor de houding en vaardigheden die noodzakelijk zijn voor de verwezenlijking van mensenrechten. Zo is er in het burger-schapsonderwijs, sinds 2006 verplicht op Nederlandse scholen, nauwelijks aandacht voor het democratisch en wereldburgerschap die er in onze buurlanden wél is.

Deze bijdrage probeert te doorgronden wat de reden is voor het Nederlandse tekortschieten op dit gebied, en waar mogelijke oplossingen liggen. Hiertoe volgt eerst een overzicht van de Nederlandse verplichtingen op het gebied van mensen- en kinderrechtenonderwijs, gevolgd door een schets van het Nederlands onderwijsveld, de onderwijsvrijheid die wij kennen, en de huidige praktijk op het gebied van mensenrechteneducatie. Tot slot wordt een aantal manieren gepresenteerd om mensen- en kinderrechten, met inachtneming van die onderwijsvrijheid, wél een meer structurele plaats te geven.

Wat de Nederlandse overheid moet...

Dat onderwijs *over* en *in* de mensenrechten fundamenteel is voor de verwezenlijking ervan, blijkt wel uit de in de preambule van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens vervatte wens dat "ieder individu en elk orgaan van de gemeenschap, met deze verklaring voortdurend voor ogen, er naar zal streven door onder-

wijs en opvoeding de eerbied voor deze rechten en vrijheden te bevorderen". Artikel 26 bepaalt dan ook dat het onderwijs erop gericht zal zijn "het begrip, de verdraagzaamheid en de vriendschap onder alle naties, rassen of godsdienstige groepen [te] bevorderen en [...] de werkzaamheden van de Verenigde Naties voor de handhaving van de vrede [te] steunen".

Terwijl de Universele Verklaring vooral de gemeenschappelijke voornemens van Staten vastlegt, bevat een groot aantal mensenrechtenverdragen concrete *verplichtingen* op het gebied van mensen- en kinderrechtenonderwijs. Zo bepaalt art. 13 lid van het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten dat onderwijs "gericht dient te zijn op de volledige ontplooiing van de menselijke persoonlijkheid en van het besef van haar waardigheid en dat het dient bij te dragen tot de eerbied voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden" en dat het "een ieder in staat dient te stellen een nuttige rol te vervullen in een vrije samenleving en het begrip, de verdraagzaamheid en de vriendschap onder alle volken en alle rasgemeenschappen, etnische en godsdienstige groeperingen, alsmede de activiteiten van de Verenigde Naties voor de handhaving van de vrede dient te bevorderen". Ook artikel 29.1 (b) van het Kinderrechtenverdrag bepaalt dat onderwijs gericht moet zijn op "het bijbrengen van eerbied voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, en voor de in het Handvest van de Verenigde Naties vastgelegde beginselen".³

Het zijn dan ook vaak de Comités die toezien op de naleving van deze Verdragen die zorg uiten over het gebrek aan aandacht voor mensenrechteneducatie in Nederland. Om uit de grote stapel maar de meest recente internationale aanbeveling op dit gebied, die van het Kinderrechtencomité uit januari 2009, te citeren:

"Overeenkomstig zijn eerdere aanbevelingen beveelt het Comité de Verdragspartij aan haar inspanningen voort te zetten teneinde te waarborgen dat alle bepalingen van het Verdrag algemeen bekend worden en door zowel volwasse-

nen als kinderen worden begrepen. In dit opzicht moedigt het Comité de Verdragspartij aan een systematisch onderwijs- en trainingsprogramma op te zetten omtrent de beginselen en bepalingen van het Verdrag bestemd voor kinderen, ouders en alle beroepsgroepen die voor en met kinderen werken, zoals rechters, juristen, politie en justitie, leerkrachten, personeel in de gezondheidszorg, maatschappelijk werkers en medewerkers van de media."⁴

Naast de Verenigde Naties, in het bijzonder de Unesco, legt ook de Raad van Europa sterk de nadruk op mensenrechtenonderwijs. Deze ziet *Education for Democratic Citizenship and Human Rights* (EDC/HRE) als een "set of educational practices and activities designed to help young people and adults to play an active part in democratic life and exercise their rights and responsibilities in society".⁵ In een aantal aanbevelingen dringt de Raad van Europa aan op het opnemen van mensenrechteneducatie in alle schoolcurricula.⁶ Zo sprak het Comité van Ministers in 2002 haar zorg uit over het "groeidend niveau van politieke en burgerlijke apathie en gebrek aan vertrouwen in democratische instituties", en riep op tot extra aandacht voor 'democratic citizenship'.⁷ Toen de Mensenrechtencommissaris van de Raad van Europa, Thomas Hammarberg, eind 2008 Nederland bezocht, stond mensenrechteneducatie dan ook hoog op de agenda.

De afgelopen jaren is de internationale aandacht op dit gebied verschoven van het formuleren van abstracte beginselen naar de daadwerkelijke invulling, zowel beleidsmatig als in de onderwijspraktijk, van mensen- en kinderrechtenonderwijs. Het beste voorbeeld hiervan is het *World Programme for Human Rights Education*, waarvan de eerste fase de periode 2005-2009 bestrijkt. Dit programma ziet mensenrechteneducatie als:

"Education, training and information aimed at building a universal culture of human rights. A comprehensive education in human rights not only provides knowledge about human rights and the mechanisms that protect them, but also

Prof. mr B.M. Oomen

imparts the skills needed to promote, defend and apply human rights in daily life. Human rights education fosters the attitudes and behaviours needed to uphold human rights for all members of society. Human rights education activities should convey fundamental human rights principles, such as equality and non-discrimination, while affirming their interdependence, indivisibility and universality. At the same time, activities should be practical - relating human rights to learners' real-life experience and enabling them to build on human rights principles found in their own cultural context."

De landen die het programma aannamen, waaronder Nederland, hebben zich ertoe gecommitteerd met alle relevante partners een Nationaal Actieplan op te stellen, met 1) een analyse van de huidige situatie in het primair en voortgezet onderwijs; 2) prioriteiten en een nationale implementatiestrategie; 3) een plan voor de implementatie van activiteiten; en 4) een plan voor de evaluatie hiervan. Hoewel de minister van binnenlandse zaken in 2007 met het formuleren van dit Actieplan is begonnen, is er daarna niets meer van vernomen.

De Hoge Commissaris voor de Mensenrechten, de Unesco en de Raad van Europa ontwikkelden ook een veelheid aan voorbeeldmateriaal, informatie over 'best practices' en toetsingsinstrumenten. Zo is er het *ABC van de mensenrechteneducatie*, met materiaal voor het primair onderwijs ('teken jezelf', 'wat is het verband tussen rechten en plichten') tot en met de laatste jaren van het voortgezet onderwijs ('wat zou je meenemen als jij zou moeten vluchten?'; 'het naspelen van een zaak voor het Strafhof').⁸ Ook bracht de Raad van Europa de Kompas uit, met informatie over de belangrijkste mensenrechteninstrumenten, oefeningen als rollenspelen over bijvoorbeeld de rol van de media, geweld tegen vrouwen, een nieuwe moskee in de stad en de walvisvangst, alsmede aandacht voor handelingsperspectieven ('wat kan ik doen?').⁹

Wat de Nederlandse overheid doet...

Zoals uit het bovenstaande al blijkt, krijgt Nederland regelmatig kritiek over het gebrek aan aandacht voor mensenrechteneducatie in brede zin. In het rapport voor de *Universal Periodic Review* (UPR) door de VN-Mensenrechtenraad van begin 2008 gaf de Nederlandse overheid zelf aan dat "the treaty bodies created under the Convention on the Rights of the Child and the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination have in the past noted that human rights could be given more attention in Dutch education" en dat "while there was a lot going on in the Netherlands in the area of human rights education, the implementation of these initiatives was not effective or permanent". In hun rapport over deze UPR spoorden landen als Italië en Ghana Nederland aan om meer aandacht te besteden aan mensenrechtenonderwijs. Rapportages van de Verdragscomités van het Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten, het Vrouwenverdrag en het Kinderrechtenverdrag bevatten steevast een kritische aanbeveling over dit onderwerp. Ook de Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie moedigde in haar

rapport van 2007 “de Nederlandse autoriteiten aan om in de curricula van alle vakken het mensenrechtenaspect te versterken”.¹⁰

Deze aanbevelingen gaan over mensenrechteneducatie in brede zin: binnen beroepsgroepen als artsen, politici en parlementariërs, binnen de bevolking als geheel, zowel als binnen het vormend onderwijs. Dit artikel gaat echter alleen kort in op de plaats van mensen- en kinderrechten in het formele onderwijs. Dit enerzijds omdat het *World Programme on Human Rights Education* zich juist op het primair en voortgezet onderwijs richt en anderzijds omdat aandacht voor het onderwerp hier juist het meest ingewikkeld blijkt. De Nederlandse onderwijsvrijheid maakt nu eenmaal dat het invoeren van een vak mensenrechteneducatie, zoals in veel Oost-Europese landen gebeurde, in Nederland niet aan de orde is.

Wie wil weten of de internationale en maatschappelijke kritiek terecht is, en of Nederlandse scholieren genoeg kennis *van, in en voor* de mensenrechten opdoen, kan daar op een aantal manieren achter komen. Dit ten eerste door te kijken wat Nederlandse jongeren weten van fundamentele rechten en verantwoordelijkheden. Nu is er weinig grootschalig, representatief onderzoek naar dit onderwerp, maar lijkt de kennis van de mensenrechten in Nederland over het algemeen laag. Een algemeen onderzoek door de Liga voor de Rechten van de Mens uit 2005 liet zien dat Nederlanders niet alleen relatief weinig weten van mensenrechten, maar ook niet weten hoe bij te dragen aan de bescherming ervan.¹¹ Recent representatief onderzoek in Den Haag toonde aan dat driekwart van de geïnterviewde volwassenen geen weet heeft van de inhoud van het Kinderrechtenverdrag.¹² Het specifiek op jongeren gerichte onderzoek ‘Jonge Burgers en Democratie’ constateerde een grote kloof tussen de kennis over het Nederlands en het Europees bestel.¹³ In de gesprekken met mensen met een (zeer) lage opleiding die gevoerd werden als voorbereiding van het onderzoek ‘Vormen van Democratie’ bleek dat respondenten bij democra-

tie vooral dachten aan vrijheden en vrijwel nooit aan rechten en plichten.¹⁴

Een meer voor de hand liggende manier is het kijken naar de plaats van mensen- en kinderrechten in de kerndoelen van het primair en voortgezet onderwijs, de officiële kerncurricula, de eindtermen van de bovenbouw van het voortgezet onderwijs en de meest gebruikte lesmethoden op het gebied van bijvoorbeeld maatschappijleer, geschiedenis en burgerschapontwikkeling. Uit een dergelijk onderzoek van het Platform Mensenrechteneducatie in 2008 bleek het volgende¹⁵: De bij wet vastgelegde kerndoelen van het primair en voortgezet onderwijs noemen mensenrechten maar één keer, in kerndoel 47 van de onderbouw van het voortgezet onderwijs: “De leerling leert actuele spanningen en conflicten in de wereld te plaatsen tegen hun achtergrond, en leert daarbij de doorwerking ervan op individuen en samenleving (nationaal, Europees en internationaal), de grote onderlinge afhankelijkheid in de wereld, het belang van mensenrechten en de betekenis van internationale samenwerking te zien.”¹⁶ In het primair onderwijs hoeven leerlingen alleen te leren over de “hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en hun rol als burger”.

Eenzelfde beeld overheerst op het niveau van vakken als geschiedenis, maatschappijleer, maatschappijwetenschappen, maar ook bijvoorbeeld aardrijkskunde. Het nieuwe geschiedeniscurriculum, opgesteld door de Commissies-Van Rooij en -Oostrom, noemt bijvoorbeeld wel de Bataafse revolutie en de grondrechten, maar niet – na de behandeling van de Tweede Wereldoorlog – de totstandkoming van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het voorstel voor een nieuw curriculum maatschappijwetenschappen noemt zo’n zeventig eindtermen als “de leerling kan beschrijven hoe genocide (bijvoorbeeld de Holocaust) in verschillende theorieën wordt verklaard”, maar onderwerpen als het Genocideverdrag en het Internationaal Strafhof komen, evenals andere zaken

gerelateerd aan de mensenrechten, niet aan bod. Ook in de examenprogramma's maatschappijleer en geschiedenis figureren de mensenrechten en de Verenigde Naties in het geheel niet.

Natuurlijk hoeft gebrek aan aandacht voor het onderwerp in het formele curriculum niet te betekenen dat er in het geheel niets gebeurt. Juist in Nederland is een veelheid aan NGO's, waaronder de NVVN, actief op het gebied van mensenrechteneducatie, en kiezen enthousiaste docenten, scholen en gemeenten er vaak voor dit onderwerp extra aandacht te geven.¹⁷ En ook al besteden Nederlandse scholen wellicht relatief weinig aandacht aan de *cognitieve* dimensie van mensenrechteneducatie, op het gebied van *attitudes* en *houdingen* lopen Nederlandse scholen vaak voorop, bijvoorbeeld in de vormgeving van medezeggenschap en aandacht voor mondigheid van leerlingen. Toch kan men in dit alles weinig expliciete verbanden met mensenrechten ontwaren. De meest gebruikte methoden maatschappijleer en geschiedenis bieden veel aanknopingspunten voor een verwijzing naar de mensenrechten (de schoolstrijd), maar leggen het verband (bijvoorbeeld met de onderwijsvrijheid) vervolgens niet. Docenten die aandacht besteden aan mensenrechten doen dit vrijwillig, en ten koste van de tijd gereserveerd voor de behandeling van de examenstof en het voorbereiden van de cito-toetsen.¹⁸

De grootste gemiste kans om mensen- en kinderrechten meer aandacht te geven, ligt echter in de ontwikkeling van het burgerschapsonderwijs. Scholen zijn sinds 2006 bij wet verplicht om 'actief burgerschap' te bevorderen.¹⁹ In internationaal verband is het fundamentele doel van burgerschapsonderwijs het bevorderen van een cultuur van democratie en mensenrechten, en leggen de toetsingskaders dan ook hier de nadruk op.²⁰ Zo niet in Nederland. Hier wordt burgerschap uitgelegd als gemeenschapszin.²¹ Scholen kunnen ervoor kiezen aandacht te besteden aan twee van de volgende vier dimensies: sociale vaardigheden; aandacht voor culturele diversiteit; de basiswaarden van de Neder-

landse samenleving; en het gebruiken van de school als 'oefenplaats'.²² Wanneer een school er al voor kiest aandacht te besteden aan basiswaarden, dan betreft dit een vrij specifieke lijst, met de nadruk op vrijheid van meningsuiting, gelijkwaardigheid en verdraagzaamheid.²³ Het bredere palet aan grond- en mensenrechten, zoals rechten op het gebied van politieke participatie of de sociaal-economische rechten, komt niet aan bod.

De specifiek Nederlandse draai aan het begrip burgerschap is om twee redenen spijtig. Ten eerste biedt in het bijzonder het burgerschapsonderwijs een ideaal forum voor mensenrechteneducatie, dat immers juist ook gaat over attitudes en vaardigheden. Daarnaast valt er op het gebied van het burgerschapsonderwijs veel uit de ervaring van andere landen te leren. De Onderwijsinspectie en de Onderwijsraad in Nederland hebben beide aangegeven zich alleen zorgen te maken over het gebrek aan aandacht voor democratische vorming in het burgerschapsonderwijs, maar ook behoefte te hebben aan onderzoek naar effectief burgerschapsonderwijs.²⁴ Juist in internationaal verband is een grote hoeveelheid materiaal ontwikkeld, inclusief leerlijnen, pedagogische richtlijnen, onderzoek en evaluaties.²⁵

De Nederlandse overheid doet dus te weinig op het gebied van mensenrechteneducatie. De vraag is wat hiervan de oorzaak is. Wat het burgerschapsonderwijs betreft, lijkt een deel van de verklaring in ons verre en recente verleden te liggen. De verzuiling, en de Nederlandse conceptualisering van 'burger' als *bourgeois* in plaats van *citoyen* verklaren deels de nadruk op gemeenschapszin als belangrijk kenmerk van burgerschap. Daarnaast lijkt het Toetsingskader Burgerschap vooral ontworpen in reactie op de Islamitische scholen en niet als uitvloeisel van de internationale aandacht voor democratisch burgerschap.²⁶ Het gebrek aan aandacht voor mensenrechten in de meer specifieke vakken is lastiger te verklaren. Op het moment dat de overheid kerndoelen, eindtermen, kerncurricula

en examenprogramma's wel vaststelt, maar mensen- en kinderrechten daar geen rol in toekent, ligt de voornaamste reden wellicht in onbekendheid met de internationale afspraken op dit gebied.

Dat de onderwijsvrijheid overheidssturing op dit gebied geheel in de weg staat, kan in ieder geval geen reden zijn. De onderwijsvrijheid gaat immers over het hoe van het onderwijs; wat leerlingen moeten weten wordt voor een groot deel wel door Den Haag vastgesteld, of ten minste gestuurd. De parlementaire commissie-Dijsselbloem pleitte vorig jaar zelfs voor een grotere rol van de overheid op dit gebied: "In de toekomst zal door middel van het ontwikkelen van leerstandaarden en canonisering van onderwijsinhoud voor iedereen helder moeten zijn wat de leerlingen aan het einde van hun schoolperiode moeten kennen en kunnen."²⁷ Ook in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens staat de onderwijsvrijheid gebroederlijk naast de bepaling: "het onderwijs zal gericht zijn op de volle ontwikkeling van de menselijke persoonlijkheid en op de versterking van de eerbied voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Het zal het begrip, de verdraagzaamheid en de vriendschap onder alle naties, rassen of godsdienstige groepen bevorderen en het zal de werkzaamheden van de Verenigde Naties voor de handhaving van de vrede steunen."²⁸

Wat zou Nederland kunnen doen?

De Minister van Onderwijs kan in Nederland – gelukkig! – niet bij decreet bepalen dat alle scholieren op maandag van tien tot twaalf mensenrechteneducatie krijgen. Mensenrechten zullen daarom, zoals de Ministers van OCenW en van Buitenlandse Zaken in december 2008 aan de kamer schreven "in een bredere context (vanuit verschillende vakken)" aangeboden moeten worden.²⁹ Het Actieplan mensenrechteneducatie, dat eind 2009 voltooid moet zijn, zou moeten aangeven hoe Nederland wél aan de internationale verplichtingen op dit gebied kan vol-

doen. Een paar mogelijkheden: het Ministerie van OCenW zou in de opdrachtverlening aan vakspecifieke curriculumcommissies (zoals geschiedenis, maatschappijwetenschappen en aardrijkskunde) kunnen wijzen op de internationale verplichtingen. Iets dergelijks geldt ook voor de contacten met de Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven (het Cevo) en het CITO, samen verantwoordelijk voor de examenopgaven. Waar, bijvoorbeeld, in het examenprogramma maatschappijleer bepaald wordt dat de kandidaat "vrijheidsrechten- en plichten die inwoners van Nederland hebben kan herleiden tot wetten en artikelen in de Grondwet" en (onder het kopje internationale organisaties) "kan aangeven welke gevolgen de Europese integratie heeft voor de Nederlandse identiteit", valt niet in te zien waarom diezelfde kandidaat niet iets kan leren over de mensenrechten.³⁰ Ook de kerndoelen van het primair en voortgezet onderwijs zouden, om gevolg te geven aan de internationale verplichtingen, explicieter moeten verwijzen naar mensen- en kinderrechten.

Het burgerschapsonderwijs biedt, zoals hierboven beschreven, ook een logisch aanknopingspunt voor mensenrechteneducatie. Instrumenten als een Toetsingskader Burgerschap en, in de toekomst, de Cito-meting van burgerschapscompetenties bepalen in grote mate waar scholen de nadruk op leggen: enkel gemeenschapszin óf ook democratische vorming, de door de onderwijsinspectie geïdentificeerde basiswaarden van de Nederlandse samenleving óf grond- en mensenrechten en de daarbij horende verantwoordelijkheden. Juist omdat dit Toetsingskader in het komend jaar steeds sterker ingevuld wordt, is het zaak mensen- en kinderrechten en democratische vorming daar nu een rol in te geven. Daarnaast is het van belang om, net zoals in de buurlanden, aandacht voor mensen- en kinderrechten vast te leggen in de competenties van docenten.

Mensenrechteneducatie gaat, zoals aan het begin van dit stuk gezegd, niet alleen over het vormend onderwijs. Op dit bredere gebied zou het mensenrechteninstituut in oprichting een

seutelrol kunnen spelen. De *Paris Principles* geven zo'n instituut expliciet de opdracht mee tot mensenrechteneducatie, "to assist in the formulation of programmes for the teaching of, and research into, human rights and to take part in their execution in schools, universities and professional circles".³¹ Hoewel Nederland bijzonder lang heeft gedaan over de oprichting van het Nederlands Instituut voor de Rechten van de Mens, en de finale vorm nog steeds niet zeker is, lijkt het dit jaar dan toch opgericht te worden.³² De ervaring leert dat het onderwerp mensenrechteneducatie erbij gebaat is als er, binnen het instituut, een aparte afdeling is die hiervoor verantwoordelijkheid draagt.

Daarnaast zou ook het *Huis van de Democratie* aandacht kunnen en zelfs moeten besteden aan mensen- en kinderrechten. Dit is niet het geval. De stad Den Haag financiert momenteel twee aparte initiatieven: het Huis van de Democratie (met een overheidssteun van 3,5 miljoen op jaarbasis) en het *House of Humanity*. Het Huis van de Democratie, hoogstwaarschijnlijk te vestigen naast het Binnenhof, richt zich op "het overdragen van kennis over de kernwaarden van onze democratische rechtsstaat en de werking van de democratie in al haar aspecten, vooral aan jongeren". Behalve een fysiek gebouw is het 'Huis' vooral een organisatie waarbinnen activiteiten plaatsvinden in Den Haag, in het land en op internet. In de inhoudelijke uitwerking is geen plaats voor mensenrechten, de Europese democratie en wereldburgerschap. Het *House of Humanity*, te vestigen aan de Prinsegracht, schenkt aandacht aan humanitaire problemen en internationaal recht. Het zou een goed idee zijn om te faciliteren te dat scholieren die het Binnenhof (virtueel) bezoeken, ook iets leren over de internationale tribunalen en de inhoudelijke grondslag voor hun oprichting, om zo een brug tussen beide 'huizen' te bouwen.

Conclusie

De Nederlandse overheid, die de nota 'Naar een menswaardig bestaan' als mensenrechtenstrate-

gie voor het buitenlands beleid aannam, laat het afweten op het gebied van het mensenrechtenonderwijs. Dit is niet alleen in strijd met internationale verplichtingen, maar ook echt betreurenswaardig voor een land in wiens geschiedenis en buitenlands beleid mensenrechten zo'n belangrijke rol spelen. Juist het gebrek aan aandacht in het onderwijs lijkt te verklaren waarom de Nederlanders zo weinig van de mensenrechten weten. Aandacht voor mensenrechten in het kader van het burgerschapsonderwijs is één manier om hier verandering in te brengen. Het Actieplan Mensenrechteneducatie, waarvoor de Minister van Onderwijs de verantwoordelijkheid draagt, zou in kaart kunnen, en moeten, brengen hoe in Nederland, met inachtneming van de onderwijsvrijheid, de mensenrechten wél de aandacht kunnen krijgen die ze verdienen. Het gaat hier tenslotte om de fundamenten van de Nederlandse rechtsstaat.

* Prof. mr B.M. Oomen is Bijzonder hoogleraar Rechtspluralisme, Faculteit der Rechtsgeleerdheid Algemene Rechtsleer, Universiteit van Amsterdam

Noten

- 1 UN, Unesco, OHCHR, Plan of Action, World Programme for Human Rights Education: first phase, <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147853e.pdf>
- 2 KRC bevindingen.
- 3 Zie bijv. ook art. 7 van het Verdrag inzake Uitbanning van alle vormen van Rassendiscriminatie, art. 10 van het Verdrag inzake de Uitbanning van Alle Vormen van Discriminatie van Vrouwen, Deel I, para 33-34 en deel II, para 78-82 van het Actieprogramma van de Wereldconferentie Mensenrechten uit 1993. Daarnaast General Comment 3 bij het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten, aangenomen door het mensenrechtencomité in 1981 en voor een vollediger overzicht: OHCHR, 'Human Rights Education and Human Rights Treaties', http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR_Treaties2en.pdf
- 4 Slotcommentaar van het Comité voor de Rechten van het Kind, 50e zitting, 2009, aanbeveling 23.
- 5 Zie de speciale site van de RVE over dit onderwerp, met aandacht voor de praktijken van verschillende landen: <http://www.coe.int/edc>
- 6 Art. 11, lid 1, sub b (2) van recommendation 1346(1997) on human rights education. Zie bijv. Recommendation 1222 (1993) on the fight against racism, xenophobia and intolerance, DECLARATION AND PROGRAMME on Education for Democratic citizenship, based on the rights and responsibilities of the citizens (Adopted by the

- Committee of Ministers on 7 May 1999 at its 104th Session), DECS/EDU/CIT (99) Decl E.
- 7 Recommendation Rec (2002)12 of the Committee of Ministers to member states on education for democratic citizenship (Adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2002 at the 812th meeting of the Ministers' Deputies), aanhef en art. 3.
 - 8 http://www.unhchr.ch/html/menu6/2/abc_text.pdf
 - 9 <http://www.vormen.org/Kompas/>
 - 10 Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie, *Derde Rapport over Nederland* (3), Straatsburg, 12 februari 2008, aanbeveling 41.
 - 11 Cees Hamelink, 'Mensenrechten in Nederland', *Terecht: nieuwsbrief van de liga voor de rechten van de mens*, 2005, 4-5. Zie ook het gebrek aan draagvlak voor de Europese Grondwet (toen nog) in 2007: TNS Nipo, 2007. 'Eurobarometer 67: de publieke opinie in de Europese Unie: nationaal rapport Nederland', in: *Standaard eurobarometer: Europese Commissie. Internationale vergelijkingen op dit gebied zijn overigens lastig: Het rapport van Paul Dekker, Joep de Hart en Paul De Beer De moraal in de publieke opinie - Een verkenning van 'normen en waarden' in bevolkingsenquêtes*, (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2004) is een goed startpunt maar baseert zich grotendeels op data uit 1997
 - 12 René F.W. Diekstra, *Naar een Canon van de Opvoeding: Wat inwoners van Den Haag weten van ontwikkeling en opvoeding van kinderen en jongeren*, De Haagse Hogeschool, 2008.
 - 13 Harmen Binnema, Maud Adriaansen en Dieter Verhuc, *Jonge burgers en democratie: kennis, houding en vaardigheden*, Amsterdam: Veldkamp, 2007.
 - 14 Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling, *Vormen van Democratie: een advies over democratische gezindheid*, Den Haag: RMO, 2007.
 - 15 E. Hermans, N. Van Loon, et al., *Gemiste Kansen? Aandacht voor mensen- en kinderrechten in het Nederlandse Onderwijs: verslag van een voorlopig onderzoek*. Amsterdam, Platform Mensenrechteneducatie, 2008.
 - 16 Besluit van 7 juni 2006, houdende vaststelling van de kerndoelen voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs alsmede aanpassing van het Inrichtingsbesluit W.V.O. (Besluit kerndoelen onderbouw VO). Dit besluit geeft uitvoering aan art. 11b en 11e van de Wet op het voortgezet onderwijs.
 - 17 Een – vrij willekeurige – greep uit de organisaties actief op dit gebied: Amnesty International, de Anne Frank Stichting, het Centrum voor Mondiaal Onderwijs, de Dag van het Respect, Defence for Children International, het Europees Platform, Movies that Matter, Nationale UNESCO Commissie met de Unesco-scholen, het Nederlandse Rode Kruis, de NCDO, Plan Nederland, Unicef Nederland.
 - 18 Een cito matrix burgerschap is thans in ontwikkeling.
 - 19 Art. 8 lid 3 van de Wet op het primair onderwijs, art. 17 van de Wet op het voortgezet onderwijs en art 11 lid 3 van de Wet op de expertisecentra.
 - 20 Zie http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Default_en.asp; en Audrey Osler en Hugh Starkey. 2004. *Study on the Advances in Civic Education in Education Systems: good practices in industrialized countries*. London: Centre for Citizenship and Human Rights Education, University of Leeds, UK and Institute of Education, University of London, UK, 286
 - 21 http://www.onderwijsinspectie.nl/nl/home/naslag/thema/school_en_omgeving/burgerschap_sociale_integratie
 - 22 Herziening normering Toezichtkader Actief burgerschap en sociale integratie, *Staatscourant* 30 januari 2008, nr 21.
 - 23 Inspectie van het Onderwijs, *Toezicht op Burgerschap en Integratie*, Utrecht, 2006.
 - 24 Inspectie van het Onderwijs, *De Staat van het Onderwijs: Onderwijsverslag 2006/2007*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs, 2008, o.a. blz. 120; en Onderwijsraad, *Stand van Zaken Educatief Nederland*. Den Haag, 2009. o.a. blz. 7.
 - 25 Zie bijv. de documentatie onder www.hrea.org, Council of Europe, *Teaching democracy - A collection of models for democratic citizenship and human rights education*, 2008; Raad van Europa (2001). *Kompas: Een handleiding voor mensenrechteneducatie met jongeren*. Antwerpen, Vormen: 414; OHCHR (2004). *ABC - Teaching Human Rights: Practical activities for primary and secondary school. Series on the UN Decade for Human Rights Education (1995-2004)*. New York.
 - 26 Onderwijsinspectie, *Rapport van een incidenteel onderzoek*, Islamitisch College Amsterdam, 2007
 - 27 Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen, *Tijd voor Onderwijs*. Den Haag: SDU uitgevers, 2008.
 - 28 Art 26 (2).
 - 29 Brief van de Minister van OCenW en de Minister van Buitenlandse Zaken aan de Tweede Kamer, 8 december 2008.
 - 30 Examenprogramma Maatschappijleer Havo/Vwo vanaf 2007/2008.
 - 31 3 (f) Paris Principles, A/RES/48/134, 85th plenary meeting, 20 December 1993,. Zie ook: Nationaal Instituut voor de Rechten van de Mens, *Mensenrechten verbinden en verplichten: een Nationaal Instituut voor de Rechten van de Mens ook voor Nederland*, april 2007.
 - 32 Zie bijv. het kabinetsstandpunt inzake het Nationaal Instituut voor de Rechten van de Mens van december 2008, 1266100809tkkst31700VII-55.